

Kystbefæstningsanlæg i Agger og Lyngby

af Jarl Ingerslev, Ågade 8, 7770 Vestervig

"I dette øjeblik meddeles det, at Montgomery har oplyst, Danmark har overgivet sig... Her er London. Vi gentager: at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og i I dette øjeblik .."

»Ildlederen på Agger Tange, set fra sydøst. Øverst en overdækket platform. Nederst til venstre opgang til obs.posten. I midten indgang til bunkeren. Til højre ses nærkamprummets åbning.

Sådan lød budskabet fra London den 4. maj 1945, kl. ca. 20.36. Danmark var atter frit. I dagene derefter marcherede, gik og traskede tusinder af krigstrætte tyske soldater mod syd. Nogle vrede; nogle kampivrige. Men mon ikke de fleste var lettede og glade - trods alt: de havde jo overlevet krigen. Bag sig efterlod de for millioner af kroner materiel og bygninger. Materiellet blev for største delen skrottet eller solgt. Bygningerne blev anvendt til andre formål. I Hanstholm blev festsalen og bygningen, den lå i, anvendt i mange år til kommunekontor, og infirmeriet er i dag rammen om hjemmeværnets uddannelseslejr. Mange bygninger var af en art, der ikke kunne anvendes til noget: det var de tyske bunkers, bygget til kamp og indrettet derefter. De ligger i dag og vidner tavse om en kamp, om en invasion, der aldrig kom. Efter krigen blev de overladt til naturen, som søgte at dække dem med sand og marehalm. Tyskerne er her igen. Denne gang som turister. Måske nogle af dem er gamle soldater, der kommer for at mindes tiden ved "flødeskumsfronten", som Danmark blev kaldt. Jeg vil gerne invitere

læseren på en tur rundt i Sydthy og fortælle lidt om, hvad vi egentlig har.

Turen begynder på Agger Tange, næsten nede ved den lange mole, helt nøjagtig ved hofde 73. Fra denne og til hofde 77 lå "Batterie Agger". Da det blev opstillet i april 1940, hed det "Batterie Raule", i øvrigt søsterbatteri til "Hanstholm I", der nu er åbnet for offentligheden. Allerede 11. april 1940 foretog den tyske marine rekognoscering for opstilling af et kanonbatteri på Agger Tange, og dagen efter blev dette marine-kystbatteriet opstillet feltmæssigt. Fra efteråret 1942 og frem til det tidlige forår 44 blev befæstningsanlæg til dette batteri opført, som vi i dag finder resterne af. Noget er helt skjult af sand og marehalm, mens andet ligger frilagt.

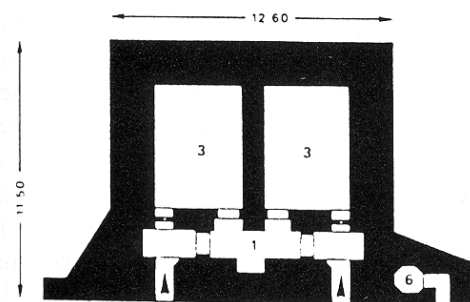
Det første, der fanger øjet, er "ildlederen": således benævnes kommandobunkeren inden for marinen. Ildlederen skuer ud over havet, afventende en invasion, der imidlertid aldrig kom, og aldrig var bestemt til at komme. Man var i England meget tilfredse med, at et så forholdsvis stort antal mand var bundet i de

● Kanon i pansertårn på Agger Tange 1945, set fra syd. Ildlederens tag ses i baggrunde og længere borte ses radaren som en lille firkant.

Mandskabsbunker på støbepladsen i Agger, set fra sydøst. Opgang til obs.post til højre og de to indgange til venstre.

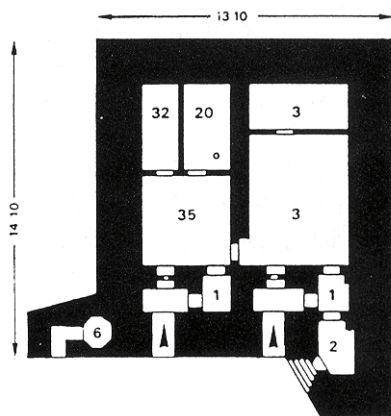

Mandskabsbunker R 622, Agger By, Agger Tange og Lyngby

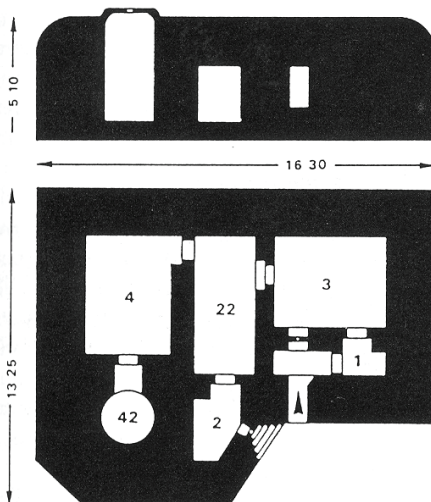
danske anlæg, idet disse soldater jo kom til at mangle på andre fronter. Bunkeren havde et observationsrum øverst oppe, hvor nu taget er faldet ned. Her kunne man med kikkerter holde øje med batteriets skudområde, som strakte sig op til 17 km hele horisonten rundt. I rummet nedenunder har der været udstyr til artilleriet: sigtemidler og afstandsmåler har sandsynligvis stået her. De oplysninger, man her fik, blev sendt ind i beregnerrummet bagved, hvorfra de

Bunker til 5-cm kampvognskanon, set fra sydøst. Indgang til bunkeren i midten mellem opgangene til kanonpladsen.

Kommandobunkeren i Agger by.

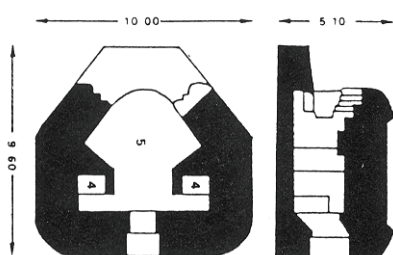
R 633: Bunker for 5-cm granatkaster. Agger by.

forskellige ordrer udgik til kanoner og alle andre i batteriområdet. I siderne var der rum for efterretning, radio og mandskab. Bagud er bunkeren sikret med et nærkamprum. Det er det, der i dag ses inde i hjørnet ved indgangen. Ved siden af ildlederen ses en standplads for en kanon. Den er i dag revnet og delvis ødelagt, men ikke mere end der kan ses bolte og kabelrender. De små ammunitionsdepoter ligger ved siden af. Man havde af sikkerhedsgrunde ladning, granat og brandrør i hvert sit rum. Kanonerne var først danske 15 cm kanoner. Senere blev batteriet omarmet, og der kom tyske 12,7 cm kanoner med en skudvidde på ca. 17 km, opstillet som stod de på et skib. Det kendetegner mange af de batterier, der som dette hørte under den tyske marine. Man havde også hærkystbatterier, som det i Lyngby. De var opstillet anderledes. Her på Tangen stod kanonerne i noget, der lignede små huse: pansertårne, der var malet i grå camouflagen. Kun røret afslørede, at der var en kanon. Som nævnt er der kun én standplads synlig, men de andre er der og vil sikkert dukke op, hvis havet tager flere bidder af kysten.

Lige nord for ildlederen ligger en mandskabsbunker. Den ligger i retningen nord-syd med indgangen mod øst (sandet til). Man

Kommandobunkeren i Lyngby-batteriet, set fra vest. Efter krigen har man skæmmet bunkeren ved at udfylde alle åbninger med mursten. Disse er senere delvis nedbrudte som her ved spalten til observationsrummet. Herinde var afstandsmåleren monteret.

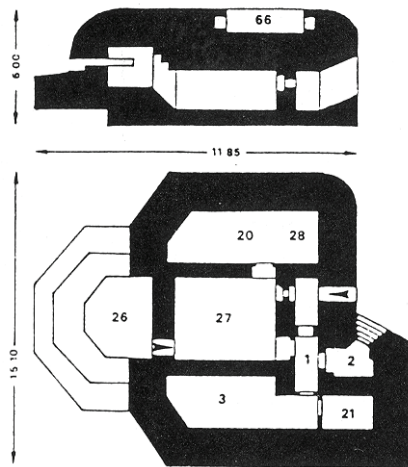

Kanonbunker for 10,5-cm kanon. Lyngby.

lagde altid indgangene væk fra fjenden. Der er plads til 20 mand i denne bunker. Jfr. foto og snittegning af tilsvarende mandskabsbunker i Agger By på side 9. De har ligget i køjer, tre i højden, og én har været heldig at få en køje for sig selv: han skulle så ”dele” køje med et gevær eller maskingevær, idet køjen stod under en panserskodde, der kunne åbnes eller lukkes efter behov under et evt. angreb. Der var en ovn til opvarmning og en pumpe til luftrensning, idet bunkeren kunne lukkes gastæt. Det kunne de fleste bunkers, så en evt. kamp kunne føres i lang tid. Denne type bunkers er formentlig den mest udbredte. Alene i Danmark angives 486 stk., og det er det mindste antal. Til hver er brugt 660 kubikmeter beton, 33 tons rundjern og 3,8 tons formstål til lofter, over trapper, til ventilation og ikke mindst til dørene.

Vi må videre: for ”Sperrbatterie Agger”, som dette batteri også blev kaldt efter sin afspærringsfunktion her ved Thyborøn Kanal,

har mere at byde på. Går vi op bag ildlederen og ser mod øst og nedad, vil man kunne se nogle cirkelrunde huller i sandet - ikke lige ved første øjekast, men de er der. Det ene hul er ca. 1 m i diameter. Det andet ca. 1,20 m. Det er til en 8 cm mortér. Det store hul er til mortéren og det andet til enten et maskingevær eller til observation. Længere henne under nogle tunge sveller ligger en lille bunker til et kampvognstårn. Når man huggede en kampvogn op, kunne man tage tårnet og bruge det til andre formål, i dette tilfælde til sikring bagfra. Hvor vejen slår et knæk, ligger en mortérbunker mere. Den er fuldt tilgængelig. Ved siden af den ligger et lille beskyttelsesrum, som man kunne løbe hen til, hvis man ikke kunne nå andet. Der har været sådanne hele vejen fra Agger og hened. Stort set alle bunkers henede er lukket af, men de kan dog findes: gå efter forhøjninger og betonkanter og andet, der ligner noget, naturen ikke har lavet. I alt er der mellem 30 og 50 mere eller mindre kraftige anlæg her. De fleste er registrerede - men ikke alle. Hele vejen rundt om batteriet har der været udlagt miner - dels mod fodfolk, dels mod tunge køretøjer, pigtrådshegn og spanske ryttere. Flettet ind i det har ligget 12-15 små anlæg. Disse kaldes tubruk/ringstande: en lille observationsplads med et lille rum til hvile og en brønd med en telefon til ildlederen. I brøndens overkant er indstøbt en skinne, hvor der kunne monteres et maskingevær. Disse ringstande lå

Kommandobunkeren i Lyngby.

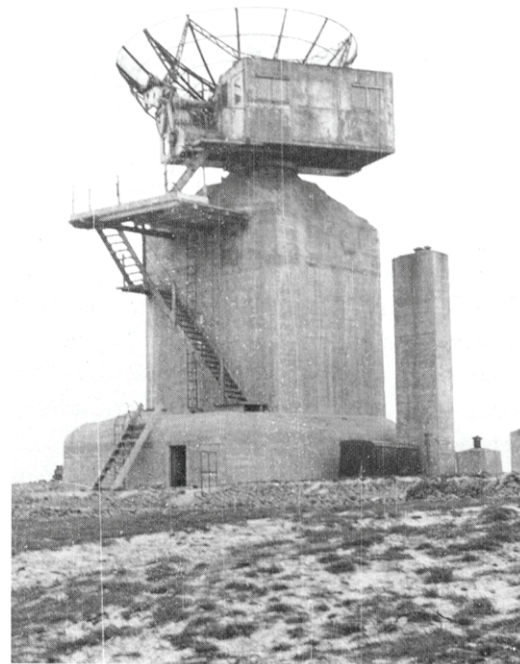
typisk, hvor pigtråd eller hegn enten drejede eller slog et knæk. Hvor der kunne tænkes et angreb af større styrke, lagde man et kampvognstårn eller en bunker med en panserkuppel, hvori der var monteret op til flere svære maskingeværer.

Vi vil nu gå videre til selve Agger By og gå en rundtur dér. Vi begynder ved kirkegården - i den østre ende. Tæt herved lå porten til Agger: to 5-cm kanoner sat i hver sin bunker, som før beskrevet. Disse to kunne sammen med en flammekaster spærre adgangsvejen til byen. Inde ved sparekassens afdeling ligger en mandskabsbunker, type 622, magen til den oven for beskrevne.

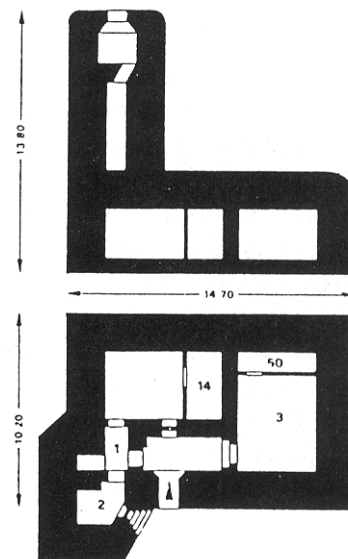
De, der boede her, hentede vand i huset bagved. Vagner Mortensen, der boede der dengang, har fortalt, at de kom altid ved 20.30-tiden. Så kunne de høre "BBC" og få sandheden at vide og ikke Goebbels propaganda. På den anden side af huset havde tyskerne en forbindelsesgrav, der løb mellem ringstande og bunkers. Det havde den fordel, at soldaterne kunne færdes usete rundt til deres poster. De fleste store bunkers i Agger - og mange andre steder havde navne, og denne hed "Prinz Eugen".

Ude mellem hofde 89 og 90 lå en kanonbunker med en 5-cm kampvognskanon monteret ovenpå. Den var helt magen til den, der i dag ligger helt fri oppe ved 91. Her var et rum til de soldater, der betjente kanonen og et rum til granaterne.

Nede ved hofde 89, inde for enden, lå en bunker mere med kampvognstårn og et maskingevær. Fra denne lille bunker gik linjen opad med store og små bunkers: 2 med kanoner,

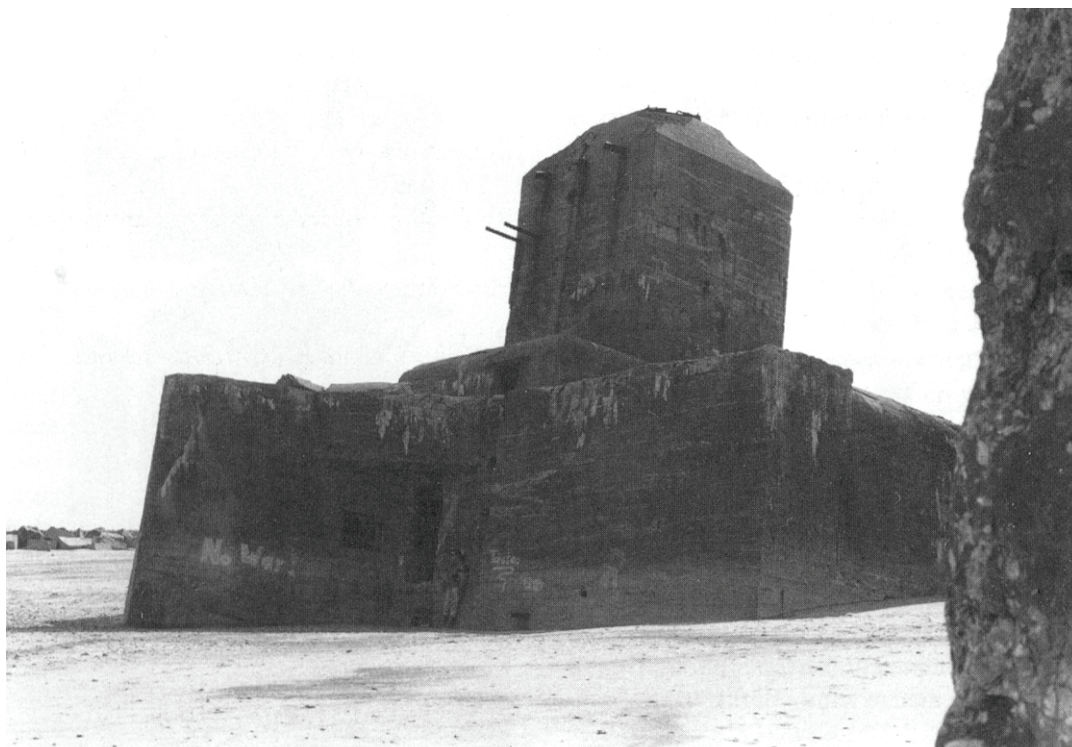
Radarbunkeren på Agger Tange 1945, set fra nordøst. Åbningen, der ses, er til en ringstand, der står på taget.

Radarbunkeren på Agger Tange.

1 med observationskuppel. Denne ligger i dag under signalmasten. Op til den frilagte bunker herimellem lå 5-6 ringstande. Det var faktisk reglen, at der lå ringstande rundt om et anlæg, men det er ikke derfor, de kaldes ringstande: de observerede og meldte tilbage til kommandobunkeren, der lå midt i anlægget.

Dér havde kommandanten og hans stab overblik over området og kunne beslutte, hvad der skulle gøres. Hvad kunne der så gøres? Jo, der kunne skydes mortérgranater ud over et større område. Til det havde man to 5-cm

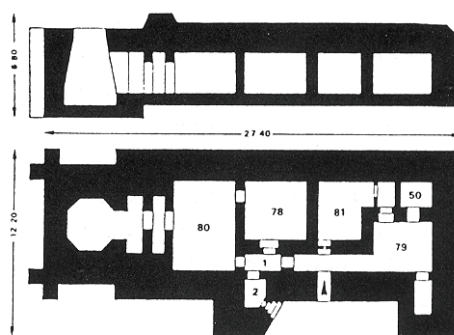

Bunkeren set fra nordøst, 1995

granatkastere, hver monteret i en R 633 bunker. Den ene ligger i dag ved siden af Finnehuset. Den store rustne plade er dækslet over selve granatkasteren.

Inde midt i anlægget var to små bunkers med hver sin 8-cm granatkaster, og desuden har der formentlig været to mobile kastere. Ved nordsiden af fodboldbanen ligger resterne af en maskingeværbunker, hvor der har siddet ét eller flere kraftige maskingeværer. Disse har kunnet skyde mod nordøst-sydøst. Som noget af det sidste havde kommandanten en panserkanon. Kaliberen er endnu ukendt, men bunkeren til den ligger lige ved Blåbærvej, hvor Vandbygningsvæsnet havde sin store plads. Der står et skilt med branddamsmærke. Den var vandfyldt ved befrielsen og blev brugt som branddam. Ud over disse nævnte våben var der et større antal lette maskingeværer og så de personlige våben, hver mand havde udleveret. Alle disse våben og mandskabet var fordelt i knap 50 bygninger, lige fra svære bunkers til lette murstensanlæg. Alle bygninger er registreret, og oplysninger herfra vil blive lagt ind på en stor database, der til sin tid skal stå i "Dokumentationscenter Hanstholm".

Vi går videre på turen. Lige nord for Agger findes resterne af et infanteriområde.

Bunker for »Wassermann S« - radar i Helligsø.

Forbindelsesgrave og stillinger kan endnu påvises. De bunkers, der hørte til, er nu gået i havet for flere år siden. Længere nordpå, ved Lodbjerg Fyr, ligger en enkelt mandskabsbunker. Den gav ly for udkiksposterne i selve fyret. Det kunne for øvrigt nemt være gået galt, da man ville grave en gang mellem bunker og fyr. Fyret var ved at vælte, og man måtte skyndsomst dække til igen. Fyret hælder lidt i dag, og et par små revner i murværket minder nu om det, der kunne være sket. Det næste større anlæg, vi kommer til, ligger på stranden ved Lyngby. Her ligger nogle små, mindre bunkers, og oppe i klitterne kan man finde forbindelsesgange, men de er ikke nemme at finde. Det er "F-standene" derimod. De kaldes sådan, fordi de er anlagt til flankerende beskydning. Fra søsiden kan man ikke ramme våbnet i disse bunkers, idet det

stykke mur, der stikker ud fra bunkeren, dækker for beskydning. Det var anlæg af denne slags, der kostede mange allierede soldaters liv ved invasionen i Normandiet i 1944.

Så kommer turen til batteriet i Lyngby. Jfr. Arne Saugbjergs grundplan herover. To km nord for selve Lyngby lå et kanonbatteri med fire erobrede franske 10,5-cm feltkanoner. Batteriet var et hærkystbatteri, ledet af en mand fra hæren, hvor kommandanten over "Batterie Agger" var fra marinen. De fire kanonbunkers er væk nu. De kan anes som stumper nede på stranden, hvor de ligger sammen med andet, der er faldet ned ved kystens tilbagerykning. Det næste, der vil falde ned, er ammunitionsbunkerne. De ligger i anden række bag kanonerne, så disse var lette at forsyne i en ildpause.

Kanonerne havde en mindre ammunitionsbeholdning i to nicher bag kanonen. Man kunne så fylde op, når og hvis det blev nødvendigt.

På en klittop ligger en antiluftskytstbunker, hvor der har stået en 3-cm Flak-kanon. FLAK står for "Fliegeabwehrkanone". Der har været yderligere to af disse kanoner, hvoraf den ene har været bygget ind i en tilsvarende bunker. Den sidste har måske stået i en åben opstilling næsten midt i batteriområdet. Til hjælp for disse Flak var der lidt syd for batteriet en lyskaster med tilhørende bunker. Denne er blevet sprængt for mange år siden - formentlig af ingeniørtropper fra Randers. Eksplosionen har været så kraftig, at den ene side af bunkeren er blevet blæst ned på stranden og ligger der som et gulv.

Adgang til batteriområdet opnås lettest ad Astavej fra Lyngby, - denne vej der rettere burde kaldes for "Batterivej". Efter ved ankomsten til batteriområdet at have passeret murrainerne af vagtbygningen, kan man holde på pladsen, hvor vejen ender. Følg herefter stien mod nord og frem mod appelpladsen, opad en nu tilgroet betonvej og til venstre igen: da kommer Flakbunkeren frem næsten af sig selv. Herefter er det "bare at følge i de gamle spor rundt", så kommer der bunkers for mortérer: kendetegnet ved en meget tyk sokkel i et lille rum opad nogle få trin. Sammen med den er et rum ved siden til observatøren, som også kunne have et maskingevær monteret i ringstanden.

Der kommer en køkkenbunker, hvor den store plade til gasblus har været, røret til emhætten,

lagerrum og mandskabsrum med den næsten uundgåelige panserskodde. Der kommer mandskabsbunkers med to store rum. Omtrent midt i anlægget ligger maskincentralen med fundament til elværket og bagved vandværket med to kamre til filtrering af vandet.

Som noget af det sidste ligger kommandobunkeren i ensom majestæt oppe på klitten. Heri var nervecentret for kampstillingerne. Her fik man alle rapporter ind og kunne bearbejde dem sammen med de, der kom fra observationsrummet ude foran. Her var monteret en to meters afstandsmåler, hvor man med optik kunne fastlægge en afstand til et mål på søen. Sammenholdt med de andre data kunne man derefter give ordre til enten kanoner eller mortérer og andet skyts.

I rummet ved siden af har efterretning og radiokommunikation haft plads sammen med rum til mandskab. Også her findes skydeskår til nærkamp og et nærkamprum med et maskingevær, der kunne skyde ind foran indgangen, hvor det tidligere nævnte skydeskår/panserskodde kun kunne bestryge trappen.

Inde i anlægget har der været en stor træbygning med messe og officersmesse og andre servicefunktioner. En anden mindre bygning rummede varmekærk og værksted.

Blev batteriområdet lukket af fra omverdenen, kunne man her klare sig uden hjælp udefra i forholdsvis lang tid. Opbygningen er her som andre steder: udenom i en kreds ligger de små ringstande. Længere inde kommer så de forskellige bunkers og til sidst kommandobunkeren.

På Agger Tange lidt nord for batteriet står i dag et tårn og hælder lidt ud mod vandet. I daglig tale kaldes det "Tyskertårnet". Her var en stor radar monteret på toppen. Det var en følgeradar, der kunne "låses" fast på et fly. De data, der herved fremkom, blev sendt videre til Karup, hvor der var en stor jagerføringscentral, hvor alle data fra andre radarstationer samledes og blev bearbejdet. Derefter blev skudordrer afsendt til Flak-kanonerne og ordrer afsendt til jagerfly med kurs og højde og andre data, der var nødvendige for piloten.

En anden radar var placeret i Helligsø. Den var af en type, der hed "Wassermann S". "S" står for svær - altså kraftig. Den kunne opdage fly i en afstand på op til 120 km's afstand. Også her

blev forskellige data registreret og sendt videre. Der har været et vist samarbejde med radaren på tangen, idet denne kunne bestemme flyvehøjden ret nøjagtigt. Alle oplysninger indgik i et samlet billede og har kostet mange allierede flyvere livet.

Vi er ved vejs ende, men der er mange andre ting og mindre anlæg endnu: der er et infanteristøttepunkt på Tangens sydspids, et lille anlæg med 5-cm kanoner på hjullavetter i Lyngby, observationsposter på vejen til landingspladsen, et ammunitionsdepot i Tyvbakke nær Svankjær, jorddepoter i Dover Skov, en radiolyttepost i Ashøje Plantage, jordstillinger ved Skellebjergvej og Helligsø Drag, øvelsesplads ved Røjensø Odde, o.s.v.

Denne gennemgang er skrevet ud fra det materiale, jeg har til min rådighed. Den vil derfor kunne rumme fejl og mangler, som det vil glæde mig, om læserne vil hjælpe med at få afhjulpet.

Kilder:

Knud Henriksen: Våben i Klitterne.
Rudi Rolf: Atlantic Wall Typologi.
Michael Svejgaard: Radarstations in Denmark.
Miljøministeriet: Tysk befæstningsbyggeri i Danmark.
Ringkøbing Amtskommune: Fæstningsværker.
Flyvevåbnets Arkiv: Fotos.

Endelig en tak til Kommunens Tekniske Forvaltning for en stor hjælp.

Kilde: Sydthy Årbog 1995, side 6-15.